

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTO BENDRINĖS KALBOS TYRIMŲ CENTRAS
VILNIAUS UNIVERSITETO LIETUVIŲ KALBOS KATEDRA

22-oji Jono Jablonskio konferencija

Lietuvių kalba šiuolaikinėje mokykloje

PRANEŠIMŲ TEZĖS

2015 m. spalio 2 d.
Lietuvių kalbos institutas

Sudarė

AURELIJA TAMULIONIENĖ

Spaudai rengė

AGNĖ ALEKSAITĖ

SOLVITA LABANAUSKIENĖ

RITA MILIŪNAITĖ

AURELIJA TAMULIONIENĖ

Lietuvių kalbos instituto

Bendrinės kalbos tyrimų centras

Mokslo žurnalas „Bendrinė kalba“

TURINYS

KAZIMIERAS GARŠVA

Pietryčių Lietuvos mokinių kalbos polinkiai ir jų vertinimas | 4

GINTAUTAS GRIGAS, TATJANA JEVSIKOVA

Programinės ir aparatinės įrangos defektai,
darantys neigiamą poveikį mokinių kalbos kultūrai | 5

AURELIJA GRITĖNIENĖ

Kvapas šiuolaikinėje lietuvių vaikų prozoje ir lietuvių kalbos pamokose.
Ko galime išmokti? | 7

AKVILĖ JOVAIŠIENĖ, KĘSTUTIS BREDELIS

Grožinio teksto suvokimas ir skaitymo patirtis | 8

LAIMA KALĖDIENĖ

Norminės tarties ir kirčiavimo mokymas | 9

REGINA KOŽENIAUSKIENĖ

Retorinė argumentacija mokykloje: samprotavimo rašinio kūrimas | 10

SOLVITA LABANAUSKIENĖ

Dvejybinių linksnų vartoseną abiturientų rašiniuose | 12

RITA MILIŪNAITĖ

Kas tobulintina lietuvių kalbos ir literatūros egzamino rašinių vertintojų darbe | 14

ZITA NAUCKŪNAITĖ

Rašinių vertinimo sistema bendrojo lavinimo mokykloje:
objektyvusis ir subjektyvusis dėmenys | 16

DZINTRA ŠULCĖ

Latvių kalbos rašybos probleminių klausimų mokymas mokykloje | 18

AURELIJA TAMULIONIENĖ

Būdingiausios rašybos klaidos aukštesniųjų klasių mokinių tinklaraščiuose ir rašiniuose
| 19

RITA URNĖŽIŪTĖ

Viešojo kalbėjimo įskaita ar kreivų veidrodžių karalystė | 21

SAULIUS VASILIAUSKAS

Kokių mokinių ugdo lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas? | 23

Apie autorius | 24

PIETRYČIŲ LIETUVOS MOKINIŲ KALBOS POLINKIAI IR JŲ VERTINIMAS

1. Lietuvių ir slavų kalbų fonologinės sistemos ne visai sutampa, dėl to Šalčininkų, Vilniaus ir gretimų rajonų mokiniai dažnai vietoj *e* taria *ie*, vietoj *o* – *uo*, *uo* taria kaip *o*, *eĩ* – kaip *ei* ir t. t., pvz.: *kėlė* – *kíelė*, *Jėzus* – *Jíezus*, *tėvas* – *tíevas*, *giedoti* – *gedúoti*, *põnas* – *púonas*, *dainuoti* – *dainóti*, *eĩti* – *éiti*.

Vietaj kirčiuotų ilgųjų ir trumpųjų lietuviškų balsių tariami pusilgiai balsiai: *išsprúdo* – *išsprú.do*, *maldũ* – *maldú.*, *výras* – *ví.ras*, *pìktas* – *pí.ktas*, *kàs* – *ká.s*.

Didelis tarties trūkumas – neišmokstama tarti tvirtagališkų garsų ir vietoj *kaĩtas* sakoma *káltas*, *vandeĩs* – *vandéns*, *klaũsė* – *kláusė*, *gĩrdi* – *gírdi*, *šveĩtas* – *švéntas*. Dėl fonologinių skirtumų niveliavimo žodžiai darosi mažiau suprantami arba gali gauti net kitokią reikšmę.

Reikia išmokti ir priešpaskutinio skiemens kirčiavimo taisyklę ir *mediniũs* netarti *medĩnius*, *su mediniũ* – *medĩniu* ir pan.

2. Dažnai painiojamos žodžių reikšmės, sakant, pavyzdžiui, *Jūs rándatės pas sąve*, ar *nepamaišýsiu júms?* (= *Jūs esate namie*, ar *nesutrukdysiu jums?*).

3. Palankioms nuostatoms mokinių išmokti valstybinę kalbą šiuolaikinėje pietryčių Lietuvos mokykloje trukdo tai, kad moksleiviai izoliuojami nuo taisyklingai lietuviškai kalbančios aplinkos, jau 26-ti metai daugelis jų mokytojų nemoka taisyklingos valstybinės kalbos.

4. Visų Lietuvos mokyklų mokinių kalbos vertinimo sistema turi būti sulyginta, kad mokiniai būtų vertinami objektyviai ir būtų nepažeidžiamos jų teisės. Nepakankamai mokantys valstybinę kalbą gali laikyti mokyklinį valstybinės kalbos egzaminą.

PROGRAMINĖS IR APARATINĖS ĮRANGOS DEFEKTAI, DARANTYS NEIGIAMĄ POVEIKĮ MOKSLEIVIŲ KALBOS KULTŪRAI

Sunku įsivaizduoti moksleivį be kompiuterio – su juo mokymasis tampa efektyvesnis. Moksleivis su kompiuteriu bendrauja raštu. Taip kompiuteris daro poveikį moksleivio rašto kultūrai. Jeigu kompiuteris ir jo programos nėra pritaikytos lietuvių kalbai (lokalizuotos) arba nepakankamai pritaikytos, poveikis kalbos kultūrai gali būti neigiamas.

Jeigu žmogus programose nuolat mato svetimos kultūros elementą, pradeda jį laikyti savu, jo nebepastebi ir nebelaiko klaida. Svetimos kultūros poveikio laipsnį galima nustatyti testuojant žmonių gebėjimą tokius elementus pastebėti.

2015 m. pavasarį buvo atliktas eksperimentas. Į testuoti parengtą anketą buvo sudėti dialogo langų fragmentai, paimti iš įvairių kompiuterinių programų. Į juos įtraukta 11 dažniau pasitaikančių klaidų ir netikslumų: draudimas slaptažodyje vartoti savitąsias lietuvių kalbos raides, į šriftų pavyzdžius neįtrauktos savitosios lietuvių kalbos raidės, netaisyklingas datos arba trupmeninio skaičiaus užrašas, vartojami nesisteminiai arba netaisyklingai užrašyti matavimo vienetai, neišverstas klavišo pavadinimas ir pan. Eksperimento dalyvių buvo prašoma susipažinti su anketa ir pažymėti (pabraukti) taisytinias vietas.

Iš viso apklausti 189 respondentai iš keturių grupių: informatikos studentų (64), filologijos studentų (33), gimnazijos moksleivių (50) ir vidurinės mokyklos aukštesniųjų klasių moksleivių (42).

Eksperimento dalyviai vidutiškai pastebėjo tik apie 25 proc. klaidų. Skirtumai tarp moksleivių ir studentų atsakymų nedideli – paklaidų ribose.

Tokio klaidų toleravimo priežastys: per mažai turime lokalizuotų programų, vangiai naudojame tas, kurias turime; pasitaikančios klaidos lokalizuotose programose ir taikstymasis su jomis.

Moksleiviai, rašydami elektroninį tekstą, dažnai vengia vartoti savitąsias lietuvių kalbos raides (*q, č, ė, é...*). Kodėl?

Prieš keletą metų atliktoje apklausoje, kurioje dalyvavo 165 moksleiviai ir kolegijų bei universitetų studentai, 58,1 proc. apklaustųjų pripažino, kad rašydami elektrinius tekstus vengia savitųjų lietuviškų raidžių, o 85 proc. vengiančiųjų nurodė, kad savitąsias raides sunkiau surinkti.

Priežastis paprasta – tik nedaugelyje mokyklų naudojama lietuviška klaviatūra, kurioje savitosios lietuviškos raidės yra lygiavertėse padėtyse su kitomis raidėmis ir jų rinkimas nesukelia nepatogumų.

Dabar visuotinai naudojami nešiojamieji kompiuteriai. 2014 m. spalį buvo patikrinta, kokias klaviatūras turi didesnėse Vilniaus, Kauno ir Šiaulių parduotuvėse esantys kompiuteriai. Iš viso buvo apžiūrėti 369 kompiuteriai. Nė vienas jų neturėjo ant klavišų užrašytų savitųjų lietuvių kalbos raidžių, o su rusiškais raidėmis buvo 31 proc. kompiuterių. Palyginimui buvo atliktas analogiškas eksperimentas nedideliame Suomijos mieste. Jo dviejose parduotuvėse buvo rasti 33 kompiuteriai ir visi turėjo visas savitąsias suomių kalbos raides.

Ar tokią padėtį galima ištaisyti? Be abejo. Tam nereikia didelių investicijų. Pakanka būti reiklesniems ir į mokyklas neįsileisti lietuvių kalbai nepritaiktų kompiuterių.

KVAPAS ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVIŲ VAIKŲ PROZOJE IR LIETUVIŲ KALBOS PAMOKOSE. KO GALIME IŠMOKTI?

Su pagrindiniais pojūčiais – regėjimu, girdėjimu, skoniu, lytėjimu ir uosle – ir jų organais vaikai susipažįsta dar darželyje. Pradinių ir aukštesnių klasių mokiniais būtina priminti, kad pojūčiai svarbūs ne tik realiame gyvenime, bet ir grožiniuose tekstuose. Lietuvių vaikų literatūroje daugiau dėmesio skiriama aprašomo pasaulio vaizdams ir garsams, tačiau ne vieno autoriaus kūrinyje kvapas iškyla kaip ypač svarbi priemonė kuriant personažų charakterius, aplinką, laiką, nusakant įvairias emocijas; jis padeda pažadinti atmintį, sukelia įvairių asociacijų ir t. t. Pranešime aptariama vieno iš pojūčių – malonaus augalų kvapo – svarba ir funkcijos lietuvių vaikų prozoje.

Perskaičius daugiau nei 200 XXI a. lietuvių autorių vaikų prozos tekstų nustatyta, kad net 85 kūrinuose užsimenama apie įvairius augalų kvapus. Matyti, kad lietuvių autoriai savo kūrinuose pirmiausia kalba apie malonų augalų kvapą – čia vyrauja kvapų harmonija, sukelianti teigiamas emocijas. Tik retais atvejais vaikų prozoje minimi nemalonūs augalų kvapai. Dar rečiau užsimenama apie bekvapius augalus. Malonų kvapą vaikų prozoje skleidžia žydintys darželių, miškų ir pievų augalai, stiprių kvapu išsiskiria vaistažolės; ne mažiau kvepia įvairūs medžiai ir krūmai. Kiek rečiau kalbama apie malonų įvairių kambarinių augalų, javų ir daržovių kvapą. Vaikų prozoje kvepia ne tik augalų žiedai, bet ir lapai, spygliai, šaknys, džiovinti vaisiai. Malonus augalų kvapas (autorių dar vadinamas *dvelksmu*, *kvapsniu*, *aromatu* ir kt.) išskverbia į daugelį tikrovės apraiškų – augalais kvepia žmonės, aplinkos daiktai, erdvė, laikas, įvairūs gamtos reiškiniai.

Atidžiai skaitydami vaikų autorių tekstus pamatysime, kaip skirtingai nusakomas to paties augalo kvapas. Pavyzdžiui, alyvų kvapas *salsvas*, *stiprus*, *svaiginantis*; lelijų – *kilmingas*, *stiprus*, *svaigus*; rožių – *malonus*, *švelnus*, *svaiginantis*, *pražūtingas*. Dažniausi epitetai, kuriais apibūdinamas malonus augalų kvapas, yra šie: *svaigus*, *svaiginantis* (svaigiai kvepia čiobreliai, jazminai, lelijos, levandos, liepos, pakalnutės, rožės ir kt. augalai), *malonus* (maloniai dvelkia kmyną, rožių ir kt. žiedai), *gavus* (gaviviai kvepia pušys, rugiagėlės, varnalėšos ir kt. augalai).

Apibūdinti malonų augalų kvapą padeda įvairios meninės raiškos priemonės (epitetai, palyginimai, retoriniai sušukimai ir kt.). Lietuvių kalbos pamokose tai gali tapti puikia medžiaga aiškinant mokiniais žodžių semantinį skirtumą, kalbant apie sinoniminius santykius ir įvairias stiliaus ypatybes – vaizdingumą, įtaigumą, tikslumą, gyvumą ir kt.

GROŽINIO TEKSTO SUVOKIMAS IR SKAITYMO PATIRTIS

Standartizuoto testo skaitymo užduoties metu mokiniai turi atsakyti į įvairaus lygio gebėjimų reikalaujančius teksto suvokimo klausimus. Tokiu būdu siekiama išsiaiškinti, kaip mokiniai geba suvokti grožinį ir negrožinį tekstą. Skaitymas yra vienas svarbiausių žmogaus įgūdžių, reikalingas mokantis, dalyvaujant socialiniame gyvenime. Svarbu gebėti ne tik perskaityti tekstą, bet ir suvokti jo prasmę, jį analizuoti ir kritiškai vertinti. Skaitmenos amžius nėra labai palankus giliojo skaitymo ir suvokimo įgūdžiams ugdyti(s), dėl didelių informacijos srautų naujoji karta linkusi daugelį užduočių atlikti paskubomis ir paviršutiniškai. Pristatomo tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip aštuntos klasės mokinių skaitymo patirtis susijusi su lietuvių kalbos mokymosi rezultatais.

Tyrime dalyvavo 128-i dviejų mokyklų aštuntos klasės mokiniai, iš kurių 66-ios buvo mergaitės ir 62-u berniukai. Buvo surinkti duomenys apie standartizuoto teksto suvokimo testo rezultatus, I ir II trimestrų vertinimus. Mokiniai užpildė anketą apie savo skaitymo patirtį.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad standartizuoto teksto suvokimo testo rezultatai gana stipriai koreliuoja su I trimestro ($r=0,63$) ir su II trimestro ($r=0,65$) pažymių vidurkiu. Beveik du trečdaliai apklaustųjų nurodė, kad mėgsta skaityti. Maždaug pusė apklaustųjų skaito papildomai ir tai teigiamai susiję su jų lietuvių kalbos pasiekimais. Dažniausiai paaugliai skaito nuotykių (69,2 proc.) ir fantastinę (57,5 proc.) literatūrą, o poeziją mėgsta skaityti vos 6 proc. vaikų. Didesnis skaičius aukštesnius standartizuoto testo vertinimus gavusių mokinių teigia įsijaučiantys į skaitomą knygą ($\chi^2=7,327$; $p=0,026$). Daugiausia paauglių nurodė, kad įdomi knyga turi pasižymėti įtraukiančiu siužetu, aktualia tema ir netikėtumu. Dešimtdaliui vaikų svarbu tai, kad knyga būtų lengvai skaitoma. Didelė dalis mokinių skaitymą vertina kaip turiningą veiklą, vis dėlto beveik tiek pat mokinių skaito tik todėl, kad yra verčiami mokytojų arba tėvų.

Nors tyrimo rezultatai rodo, kad skaitymo padėtis nėra kritiška, tačiau jaučiama ir šiandienio gyvenimo būdo, ir ritmo įtaka, kuri veikia ne tik skaitymo įpročius, bet ir patį paauglio mąstymą, kritinės analizės gebėjimus.

NORMINĖS TARTIES IR KIRČIAVIMO MOKYMAS

1. Bendrinės lietuvių kalbos sąvoka dabar vartojama nevienareikšmiškai: pradedant nuo sunormintos prestižinės kalbos iki nacionalinio bendravimo kalbos varianto, kuriuo pastaruoju metu viešumoje kalba didžioji dalis Lietuvos gyventojų, net ir nelietuvių. Tai ne sąvokų problema – šis neapibrėžtumas ir aiškių ribų visuomenės sąmonėje nebuvimas lemia ir kalbos normų sampratą. Prestižines normas, kurios randasi vertinant bendruomenės lyderių kalbą, turi kiekviena kalbos bendruomenė, todėl skirtingai suvokiant bendrinės kalbos bendruomenę ar bendruomenes ima itin skirtis prestižinių normų samprata, taigi ir prestižinės kalbos orientyrai.

2. Kodifikuotųjų ir prestižinių kalbos normų paletė Lietuvoje pastaruoju metu išsiplėtė, neretai pasitaiko, kad jos palyginti smarkiai vienos nuo kitų nutolsta. Socialiniai veiksniai dažnu atveju lemia daugiau nei lingvistiniai, dar prisideda ir psichologiniai (pvz., tarpais tampančios problemiški VLKK ir visuomenės santykiai daro poveikį ir požiūriui į kodifikuotąsias normas).

3. Nuo minėtojo subjektyvaus visuomenės vertinimo daug priklauso, ar priimamos, ar atmetamos kodifikuotosios kalbos normos vartosenoje, tačiau ne mažiau lemia ir realūs kalbos pokyčiai: jei kalboje nebėra bazės, kurioje būtų įgyvendinamos kodifikuotosios normos, jos gali tapti perteklinės ir negyvos. Remiantis daugiamete Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje įgyta ortoepijos ir akcentuacijos mokymo patirtimi, konstatuotina realiosios vartosenos normų kaita jaunimo kalboje: kokybinė ilgųjų ir trumpųjų balsių priešprieša tampa dinaminė. Tai reiškia, kad tvirtapradžių ir tvirtagalių balsių, dvibalsių ar dvigarsių skirtumas vis dažniau realizuojamas iš esmės kiekybiškai, o ne kokybiškai: nyksta fonologinis kirčio kilnojimo pamatas. Visa lietuvių kalbos kirčiavimo sistema grindžiama būtent šia fonologine priešprieša, todėl kirčiavimo sistema ima išsiderinti.

4. Neseniai vėl po keturių dešimtmečių autorės pakartotinai tirtoje vietinių vilniečių kalboje užfiksuota esminių fonologinių pokyčių balsių ilgumo ir trumpumo opozijoje, o vilniečių kalba ir laikytina tarmėse ir regioninėse jų atmainose vykstančių fonologinių procesų atstojamąja. Taigi fonologinė balsių kiekybės opozicija silpnėja, nors ir ne visose tarmėse ar jų atmainose vienodai.

5. Kirčiavimo ir tarties mokymo pagrindai mokykloje keistini mažiausiai dėl dviejų priežasčių: a) dėl to, kad nyksta lietuvių akcentuacijos pagrindas – kokybinė ilgųjų ir trumpųjų balsių priešprieša; b) nemažos visuomenės dalies, ypač jaunimo, vertybinė orientacija grindžiama kitomis prestižinėmis normomis nei kodifikuotosios (į jas būtina atsižvelgti netgi visiškai neigiant statistinės normos kriterijų).

RETORINĖ ARGUMENTACIJA MOKYKLOJE: SAMPROTAVIMO RAŠINIO KŪRIMAS

Rengdamiesi brandos egzaminui, 11-12 klasių mokiniai rašo arba literatūrinį, arba samprotavimo rašinį. Abiejų tipų rašiniuose privaloma remtis bent vienu iš trijų programinių autorių, nurodytų skliaustuose prie temos, ir tikslingu istoriniu, literatūriniu, kultūriniu, biografiniu kontekstu. Pavyzdžiui, praeitais mokslo metais Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos 11 klasės mokiniai, analizuodami XIX a. autorius, galėjo rinktis iš keturių temų.

Literatūrinės temos:

1. Meilės vertė lietuvių literatūroje (V. Kudirka, Maironis, J. Biliūnas).
2. Asmens išgyvenimai XIX a. lyrikoje (V. Kudirka, Maironis, A. Mickevičius)

Samprotavimo temos:

1. Būti laisvam ir kartu priklausyti: tautiškumo paradoksai (J. Biliūnas, V. Kudirka, Maironis).
2. Kas žmogui, kuriančiam savo gyvenimą, teikia pasitikėjimo ir jėgos (V. Kudirka, Maironis, J. Biliūnas).

Vertinant rašinio turinį (pranešime nebus kalbama apie kalbos taisyklingumą, teksto raišką, stilių), ir literatūriniame, ir samprotavimo rašinyje pirmiausia kreipiamas dėmesys į šiuos dalykus: į temas ir jos aspektų supratimą, į tai, ar tinkama teksto struktūra, ar kryptingai parašyta įžanga, ar aiškiai atskleista pagrindinė mintis (ką autoriai norėjo pasakyti savo kūriniais, ką mokinys suvokė, juos perskaitęs), ar tinkamai nagrinėjama problema, ar pagrįstos baigiamosios išvados. Nors autoriai mokytojo nurodyti, bet mokinys pats turi pasirinkti temai tinkamus jų kūrinius, nepainioti jų, neiškraipyti turinio. Literatūriniame rašinyje itin svarbi kūrinių analizė ir interpretavimas, o samprotavimo rašinyje – argumentavimas, minčių pagrindimas. Tačiau abiejų tipų rašiniuose reikia ir analizės, ir argumentavimo. Kiekvieno rašinio logika ir nuoseklumas paremti argumentavimu, be jo rašinys išeis padrikas. Argumentavimas yra tarsi klėjai, sutvirtinantys rašinio mintis ir jo struktūrą.

Aptarimui pasirinktas literatūrinis rašinys „Meilės vertė lietuvių literatūroje“, turintis visus samprotavimo rašinio bruožus.

Geras argumentavimas neatskiriamas nuo argumentavimo būdų išmanymo, jų pasirinkimo nuomonei pagrįsti, tezei (t. y. teiginiui, tvirtinamai minčiai) įrodyti, pozicijai įtikinti. Rašinio autorius pasirinko dedukcinį argumentavimo būdą, jis eina nuo visumos prie detalių, pirmiausia pasako savo teiginį, o paskui telkia argumentus tam teiginiui pagrįsti.

Ižangoje iškėlęs klausimą, „kokiais vardais ir pavidalais meilė reiškiamą mūsų XIX a. pabaigos poezijoje ir prozoje, ką ji liudija, ką mums skelbia, apie kokios meilės vertę kalba?“, mokinys teigia, kad ji „skirtinga, turi daugybę pavidalų, bet visais atvejais nesavanaudiška, nešanti įkvėpimą, pasiaukojanti“. Taigi reikėjo tą trijų dalių visumos teiginį (jam prireikė trijų atskirų pastraipų, kurios ir sudaro pagrindinę rašinio dalį) paremti faktais, argumentais.

Nesavanaudiškos meilės tėvynei pavyzdžių mokinys randa Kudirkos ir Maironio poezijoje. Meilės tėvynės gamtai ir pirmajai meilei jausmų pynę – Baranausko ir Maironio jaunystės kūryboje. Tyros ir pasiaukojančios moters meilės vyrui grožį – Biliūno „Liūdno pasakos“ Juozapotos paveiksle.

Samprotaudamas mokinys pagrindžia tuos tris teiginius argumentais, taikliai parinkdamas vieną kitą eilutę iš rašytojų kūrybos, kiekvieną pastraipą apibendrinamas daline išvada, ir pabaigoje daro tokią galutinę išvadą:

„Mūsų poetų ir prozininkų raštuose meilė gimdo laisvės didvyrius, neša šventą įkvėpimą. Meilė geba aukotis, ji skaisti, švari iki gyvenimo pabaigos. Nors nelaiminga ir liūdna, meilė išdegintos širdies skrynios dugne slepia amžiną viltį. Mūsų sumaterialėjusiame pasaulyje tokios meilės vertė neįkainojama. Tai pati gražiausia, pati brangiausia mūsų tautos sielos išraiška, daug pasakanti ir apie pačių rašytojų individualumą.“

Indukcijos būdas, kai mokinys nuo atskirų argumentų eina prie teiginio, taip pat gali būti gana įtikinamas. Skaitantysis rašinį kartu su mokiniu vertins, kol pats prieis prie išvados: sutiks su rašinio autoriumi arba jį sukritikuos.

Norint samprotavimuose prieiti prie teisingos išvados, reikia laikytis tokių pagrindinių sąlygų:

1. Turi būti teisingas ir pačiam mokiniui aiškus pradinis samprotavimo teiginys.
2. Šis teiginys turėtų būti suskirstytas į keletą smulkesnių ir sudaryti keletą dėstymo pastraipų (rekomenduojamas aukso vidurys – trys pastraipos).
3. Samprotavimo eiga turi būti rišli ir logiškai nuosekli.
4. Kiekvienam teiginiui argumentų turi būti pakankamai (pageidaujama, kad jų būtų ne mažiau kaip du).
5. Argumentai neturi prieštarauti vienas kitam.

DVEJYBINIŲ LINKSNIŲ VARTOSENĄ ABITURIENTŲ RAŠINIUOSE

Dvejybiniais linksniais vadinamos konstrukcijos, kurias sudaro daiktavardžio ar daiktavardiškojo žodžio linksnis ir su juo suderintas būdvardžio ar būdvardiškojo žodžio linksnis, kuris šliejasi prie tarinio, išreikšto veiksmažodžiu. Dabartinėje lietuvių kalboje šių konstrukcijų vartojimo normos nėra tvirtos. Norint išsiaiškinti, kokių galima tikėtis vartosenos pokyčių netolimoje ateityje, panagrinėta tokių konstrukcijų vartoseną 2014 m. abiturientų lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino rašiniuose. Pranešime pateikiama duomenų iš pietų aukštaičių (Alytaus apskritis) rašinių dvejetainių linksnių vartojimo, o tolesni tyrimai turėtų parodyti, ar esama kokių regioninių šio reiškinio vartosenos skirtumų.

Pati dažniausia klaida, apie kurią rašoma jau per 100 metų (nuo Jono Jablonskio laikų), – nelietuviško (slaviškojo) **būvio įnagininko vartojimas vietoj dvejetainių linksnių**. Patyrinėta, kokio modelio būvio raiškos normos, su kokiais veiksmažodžiais atrodo silpniausios, turint galvoje ir tai, kad dabartiniai mokiniai nebepatiria tiesioginės rusų kalbos įtakos (išskyrus kitakalbius mokinius, – rašiniai iš mokyklų ne lietuvių dėstomąja kalba šiuo etapu nenauginėti).

Daugiausia rasta atvejų, kai būdvardžių ir būdvardiškai vartojamų žodžių įnagininkas būviui reikšti vartojamas vietoj: a) **vardininko** (*Žmogų slėgė ir slėgs tam tikri nemalonumai, bet jis juos įveikęs taps tik stipresniu* (= stipresnis)), plg. rusų k. *стать сильнее*; b) **naudininko** (*Laikas, praleistas kartu, suteikia drąsos žengti pirmyn, leidžia jaustis pakylėtu* (= pakylėtam)), plg. rusų k. *чувствовать себя счастливым*; c) **galininko** (*Meilė šiems vaikams bei meilė Severjai darė jį laimingą, kilnią, gerą* (= laimingą, kilnų, gerą)), plg. rusų k. *делать особенным*.

Retesni atvejai, kai mokiniai nesugeba pavartoti dvejetainio **kilmininko** (*Dauguma, kurie myli nuoširdžiai, nesistengia sugriauti žmogaus asmeninės laimės, nedaro jų nelaimingais* (= nelaimingų), *nesiima keršto*).

Veiksmažodžiai, su kuriais rasta daugiausia nenorminių būvio raiškos atvejų, yra **būti, išlikti, (pa)daryti, jaustis, tapti**.

Pasitaiko atvejų, kai moksleiviai persistengia, vartodami būdvardžių ir kitų būdvardiškų žodžių įnagininką. Su vartojimo reikšmės veiksmažodžiu **virsti** ir jo vediniais turi būti vartojamas būdvardiškųjų kalbos dalių įnagininkas (*Būtent šios savybės visais laikais padeda žmogui atskleisti savo gerąją pusę, savo talentą ar padeda suprasti pačius svarbiausius dalykus, paverčia gyvenimą įdomesnį* (= įdomesniu)).

Kad mokiniai ne iki galo supranta būvio raiškos temą, aiškėja iš tame pačiame rašinyje pasitaikančių taisyklingų ir netaisyklingų variantų (*Kasdienybė – tai įprastas gyvenimas, bet tik*

meilė gali jį pakeisti, paversti įdomesniu, geresniu. <...> Daugelis rašytojų moko, kad meilė iš pagrindų pakeičia žmogaus gyvenimą, padaro jį laimingesniu (= laimingesnį).

Paminėtina, kad Alytaus apskrities abiturientų rašiniuose dvejetainių linksnių klaidos sudaro apie 40 proc. visų sintaksės klaidų.

Pranešime daroma išvada, kad, ištyrus daugiau duomenų, reikia ieškoti tokios vartosenos prižasčių, taip pat veiksmingesnių metodų, kaip mokyti dvejetainių linksnių, kad šios normos būtų išlaikytos.

KAS TOBULINTINA LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS BRANDOS EGZAMINO RAŠINIŲ VERTINTOJŲ DARBE

Nacionalinio egzaminų centro užsakymu 2014 m. rudenį Lietuvių kalbos institute atlikta tų pačių metų lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio ir mokyklinio brandos egzamino dokumentų, susijusių su kalba, ekspertizė. Joje, be kitų dalykų, buvo iškelta hipotezė, kad menkstantis bendrasis raštingumas mokykloje ir prastėjantys egzamino rezultatai gali būti susiję ne tik su prastėjančiomis mokinių žiniomis, mokymo turinio, metodikos bei mokymo priemonių neatitiktimi dabarties poreikiams, bet iš dalies ir su vertinimo grandimi, – ypač su kalbos taisyklingumo bei stiliaus vertinimo sistemos bei vertintojų kvalifikacijos trūkumais.

2015 m. atliktas Lietuvių kalbos ir literatūros egzamino baigiamųjų darbų, raštų 2014 m., vertintojų darbo kokybės tyrimas. Buvo norima išsiaiškinti, kokių sunkumų kyla vertintojams, taisant rašinių kalbą ir stilių. Pranešime supažindinama su šio tyrimo rezultatais.

Tyrimas remiasi dviem susijusiais šaltiniais:

- 1) vertintojų apklausos, atliktos 2015 m. balandį, rezultatais (205 anketos),
- 2) vertintojų patikrintų rašinių kalbos taisyklingumo ypatumais (50 rašinių).

Vertintojų apklausa parodė tokias svarbiausias problemas (cituojami būdingiausi apklausos atsakymai):

1) nėra aiškių mokyklai pritaikytos normų ir klaidų bei stiliaus trūkumų sampratos, ir tą nemažai lemia skirtingą informaciją teikiančių šaltinių gausa bei per mažai vertintojų reikmes atitinkančios pagrindinės metodinės priemonės: „daug normintojų ir vadovėlių autorių, o aiškios kalbos normų sistemos mokykloms nėra“; „ypač svarbu visiems mokytojams suvienodinti stiliaus klaidos sampratą, nes būtent čia daugiausia nesutapimų“; 62,4 proc. apklaustųjų vertintojų nurodė, kad jiems kyla sunkumų nustatyti klaidų rūšis, atskirti kalbos taisyklingumo ir stiliaus dalykus;

2) esama atotrūkio tarp mokymo procese ir per egzaminą keliamų reikalavimų, taip pat tarp mokytojų vertintojų ir ne vertintojų disponuojamos informacijos: „turėtų būti vienas aprašas ir ugdymo procese, ir per egzaminus“; „visi mokytojai matytų, kas laikoma klaida, kas teisinga“; „mokytojai, ypač nedalyvaujantys VBE vertinime, ne visada žino visus šalinius ir naujoves“;

3) pasitaiko vertintojų dalykinės kompetencijos trūkumų, stokojama galimybių tobulintis: „labai skiriasi liuanistų dalykinė kompetencija“; „esame išgyvenę skaudžią situaciją [...], kai

darbai nekompetentingai įvertinti“; „trūksta mokymų“; „turėtų būti organizuojama ne virtualūs pseudomokymai, o ekspertų vedami seminarai nedidelėmis vertintojų grupėmis“.

Dėl šių priežasčių kartais nesutampa skirtingų vertintojų rašinių kalbos taisyklingumo ir stiliaus vertinimas – tą patvirtino ištaisyty rašinių vertintojų darbo analizė ir kelios apklausoje vertintojams pateiktos užduotys, kuriose prašyta įvertinti nurodytus kalbos reiškinius.

Tyrimas atskleidė, kad lietuvių kalbos ir literatūros valstybinių brandos egzaminų baigiamųjų darbų kalbos vertinimo sistema turi silpnų vietų, kur gali reikštis vertintojų subjektyvumas, taigi esama prielaidų pažeisti pagrindinį vertinimo principą – objektyvumą.

Tobulinti vertinimo sistemą padėtų šie veiksmai:

- 1) aiškesnis vertinimo sistemos siejimas su visu mokymo procesu;
- 2) kalbos normos bei stilingumo sampratos mokykloje išgryninimas;
- 3) naujais pagrindais parengtas bendras ir visiems prieinamas kalbos bei stiliaus taisyčių aprašas, kuris, vertintojų nuomone, vertinimą padarytų objektyvesnį ir sutaupytų laiko (šiam siūlymui pritarė 91 proc. apklaustųjų);
- 4) vertintojų kvalifikacijos kėlimas aktyviomis formomis, pavyzdžiui, diskusiniuose seminaruose (siūlymams rengti daugiau mokymų dalykinei kompetencijai tobulinti ir vertinimui standartizuoti pritarė apie 86 proc. apklaustųjų).

RAŠINIŲ VERTINIMO SISTEMA BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE: OBJEKTYVUSIS IR SUBJEKTYVUSIS DĖMENYS

Rašymas yra socialinis ir kultūrinis reiškinys. Rašymo kaip socialinio reiškinio įgūdžiai – reikalingo turinio perteikimas ir elementarus raštingumas – yra svarbūs įvairiose gyvenimo situacijose, todėl bendrojo lavinimo mokykloje rašymo mokymas apima pagrindinius teksto tipus (pasakojimą, aprašymą ir samprotavimą), mokomasi rašyti buitiniu, publicistiniu, moksliniu ir meniniu stiliumi, išbandoma daug įvairių žanrų. Rašymas kaip kultūrinis reiškinys apima lingvistinės raiškos galimybes ir mąstymo procesus, kurie pasireiškia retoriniais kalbos modeliais, atsispindinčiais teksto organizavime bei sakinio struktūroje.

XX a. antroje pusėje atlikti retorinių modelių tyrimai parodė, kokią įtaką skirtingos kultūros turi tekstų kūrimui. Pavyzdžiui, arabų prozoje yra daugiau koordinacijos ir paralelizmo nei subordinacijos ir hierarchinio organizavimo modelių, kurie dominuoja anglų tekstuose (Kaplan, 1966; Yorkey, 1977; Ostler, 1987); rašantys ispanų kalba, užuot susitelkę ties pagrindine teksto idėja, demonstruoja savo žinias ir daro daugybę digresijų (Collado, 1981); Kinijoje siekiama pateikti kuo daugiau pavyzdžių, nesistengiant suformuluoti juos siejančios pagrindinės minties ar apibendrinti, priešingai nei tekstuose anglų kalba, kur dominuoja aiškios eksplicitinės jungtys (Matalene, 1985). Dar anksčiau atlikti bibliinių tekstų makro- ir mikrokompozicijos tyrimai parodė, kad Biblijoje vyrauja semitų retorika – paralelinė struktūra ir centruotas bei chiazminis kompozicijos modeliai (Lund, 1930; Bligh, 1966; Biays 1967; Brett, 1986; Meynet, 1994; Weren, 2006 ir kt.).

Lietuvių kalbos tekstų retoriniai modeliai nėra išsamiai tirti, tačiau galime intuityviai nujausti, kad natūraliai esame labiau linkę į koordinacinę struktūrą – „apglėbiantį mąstymo būdą“ (Greimas, 1989), į paralelinę ar žiedinę kompoziciją nei į linijinę, kad mums būdinga pateikti pavyzdžių, analogijų ir laisvai samprotauti, nevengiant digresijų, t. y. komponuoti tekstą indukcinio ar laisvu tradukciniu būdu, nei formuluoti griežtą pagrindinę mintį, skaidyti ją dalimis ir nuosekliai analizuoti, t. y. komponuoti tekstą dedukciniu būdu. Tačiau bendrojo lavinimo mokykloje laikant lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą reikalaujama kurti tekstą laikantis tik dedukcinės teksto struktūros. Dėl šios akivaizdžios priežasties 11–12 (neretai ir 9–10) klasėse yra mokoma rašyti iš esmės tik linijinės (dedukcinės) struktūros rašinius. Būtų įdomu turint tinkamą metodiką atlikti psichokognityvinį mokinių ir mokytojų tyrimą ir nustatyti, kokie reiškiniai kuriant tekstą vyksta žmogaus mąstyme, kai jį reikia „laužti“ per svetimas struktūras, ir – analogiškai – kokių sunkumų patiria mokytojai, skaitydami tokiu

būdu parašytus rašinius, kai jų pačių mąstymas – tikėtina – plaukia natūralia prigimtaine vaga, o vertinant tenka laikytis pateiktos instrukcijos.

Kol tokios metodikos neturime, galime paanalizuoti tik objektyvųjų ir subjektyvųjų rašinių vertinimo sistemos dėmenis. Kaip įprasta manyti, rašinių kalbos taisyklingumo vertinimas yra pats objektyviausias, nes kriterijus čia – klaidų skaičius; rašinių formaliosios struktūros vertinimas paprastas, nes teksto dalių proporcijas, minties šuolius ar pasikartojimus lengva nustatyti; teksto raiškos, stiliaus ir logikos vertinimas sunkus, nes reikalauja itin gero lingvistinio pasirengimo; o turinio bei gilesios teksto struktūros kriterijai, kurie reikalauja nustatyti, kiek kryptingai analizuojamos tema ir problema, kiek aiškiai atskleista pagrindinė mintis, motyvuota įžanga ir pagrįstos dalinės ir baigiamosios išvados, neretai kelia sumaištį, nes tyrimai rodo, kad šie rašinio aspektai vertinami subjektyviausiai. Norint to išvengti, gryninami ir griežtinami atitinkami kriterijai, tačiau tai nepadedą, nes orientuojamasi į mūsų mąstymui svetimą dedukcinę (linijinę) teksto struktūrą. Leisti mokiniams kurti tekstą laisva struktūra bijomasi, nes manoma, kad tada bus visai neįmanoma vertinti objektyviai. Tačiau ši galimybė nėra išbandyta.

Pranešime atskleidžiamos rašinių vertinimo subjektyvumo priežastys ir siūlomas holistinis penkių lygmenų rašinio turinio vertinimas, kuris būtų išvaduotas nuo privalomos struktūros modelio ir galbūt nekeltų mokytojams ir mokiniams psichokognityvinės sumaišties.

LATVIŪ KALBOS RAŠYBOS PROBLEMINIŪ KLAUSIMŪ MOKYMAS MOKYKLOJE

Pranešimo tikslas susijęs su šiais laikais aktualia tema, t. y. sėkmingu gimtosios kalbos išmokimu, kuris yra esminė išankstinė sąlyga tęsti mokymąsi tolesniais lygmenimis. Mokantis kalbos, paprastai yra nurodomi tokie įgūdžiai: 1) klausymasis; 2) skaitymas; 3) rašymas; 4) kalbėjimas.

Tai reiškia, kad kalbai mokytis svarbi visuma, t. y. integruotas rašybos gebėjimų įgijimas per visą mokymo procesą, o ne tik per kalbos pamokas. Rašymo įgūdžiai suteikia galimybę įsiliesti į socialinę aplinką, ugdo regimąją atmintį, mąstymą ir stiprina dėmesį.

Pranešime labiausiai pabrėžiamas **rašybos įgūdžių** lygis. Tyrimai rodo, kad mokinių ortografijos problema yra labai rimta visame pasaulyje. Šiais laikais sparčiai prastėja kalbos vartotojų rašybos įgūdžiai ne tik Latvijoje. Dėl to nerimauja rusai, prancūzai, vokiečiai ir kt. Lietuviai – taip pat. Tai liudija ir šiandien vykstanti mokslinė konferencija bei į ją įtraukti probleminiai kalbos mokymo(si) klausimai.

Latvių kalboje svarbiausi šie rašybos aspektai: 1) tarptautinių žodžių rašyba, kuri apima tiek balsių kiekybę, tiek garsų praleidimą, įterpimą arba sukeitimą; 2) probleminiai klausimai, susiję su trijų skirtingų garsų – balsių [o], [ō] ir dvibalsio [uo] – žymėjimu viena raide o; 3) su dviejų garsų – siaurųjų ir plačiųjų balsių – žymėjimui viena raide, t. y. trumpąja e ir ilgąja ē.

Pranešimo išvados:

1. Rašymo įgūdžių lygis šiais laikais turi polinkį blogėti.
2. Taisyklingai rašybai įtakos turi įvairūs veiksniai, kuriuos įvertinti gana sudėtinga.
3. Reikia keisti mokyklų programų turinį, mažinti teorinių klausimų apimtį. Daugiau dėmesio reikia skirti praktiniams kalbos mokymo klausimams.
4. Visų aukštųjų mokyklų studijų programų pirmajame kurse reikėtų propedeutikos (pakartojimo) kurso.
5. Ateityje reikalinga latvių kalbos rašybos reforma, apie kurią Latvijoje diskutuojama jau nuo XX a. pabaigos. Ji turėtų būti įgyvendinama palaipsniui, tik atlikus išsamius, visapusiškus tyrimus ir kalbos vartotojų apklausas.

BŪDINGIAUSIOS RAŠYBOS KLAIDOS AUKŠTESNIŲJŲ KLASIŲ MOKINIŲ TINKLARAŠČIUOSE IR RAŠINIUOSE

Pastaruoju metu dažnai viešai diskutuojama apie mokinių raštingumą: žiniasklaidoje mirga antraštės, kad auga beraščių karta, mokytojai tvirtina, kad mokinių gebėjimas be klaidų rašyti tiesiog akyse menksta. Šios viešos diskusijos paskatino imtis mokinių kalbos rašybos tyrimų.

Pranešime nagrinėjama dviejų skirtingų žanrų mokinių parašytų tekstų rašyba: šimtas 2014 m. valstybinio lietuvių kalbos ir literatūros egzamino rašinių ir šimtas šešiasdešimt tinklaraščių įrašų, parašytų 2012–2014 metais 15–18 metų žmonių. Tyrimu siekiama išsiaiškinti, kokios rašybos klaidos būdingiausios mokinių rašiniuose ir tinklaraščiuose, tas klaidas palyginti, panagrinėti jų priežastis.

Tiriant rašybos klaidas pagal dažnumą paaiškėjo, kad būdingiausios rašybos klaidos rašiniuose ir tinklaraščiuose skiriasi. Tam gali turėti įtakos daugelis veiksnių: skirtingi teksto žanrai, rašymo būdas (rašiniai rašomi ranka, tinklaraščiai – kompiuteriu), rašymo aplinkybės ir kt.

Reikia pabrėžti, kad visi nagrinėjami tinklaraščių tekstai parašyti lietuviškomis raidėmis (nėra vien „švepluoju“ būdu rašomų tekstų). Tinklaraščiuose daugiausia rasta žodžių rašymo kartu ir atskirai klaidų: dažniausiai klystama rašant dalelytes, vieno žodžio reikšmę turinčias samplaikas, sutrumpėjusius ir nesutrumpėjusius žodžius. Kiek mažiau balsių ir dvibalsių rašymo klaidų. Dauguma iš jų yra ilgųjų ir trumpųjų balsių, balsių *e* ir *ė*, balsių ir dvibalsių painiojimo klaidos, rečiau klystama rašant baleses *e*, *ia*. Didžiąją dalį nosinių raidžių rašymo klaidų sudaro nosinių rašymas vienaskaitos galininke ir daugiskaitos kilmininke, įvardžiuotinių žodžių galūnėse, rečiau klystama nosines rašant šaknyse ar priešdėliuose; pasitaikė ir sunkiai paaiškinamų nosinių balsių rašymo atvejų (*Mintyse vis išskyla klausimai – O jei nepritapsiu?*). Mažiausiai rasta priebalsių rašybos klaidų.

Kitaip nei rašiniuose, tinklaraščiuose pasitaikė ir kitokių rašybos klaidų, būdingų elektroniniams tekstams. Viena iš būdingiausių – brūkšnio rašymo klaidos. Beveik visur, kur turėtų būti ilgasis brūkšnys, rašomas trumpasis. Tinklaraštininkų tekstuose itin gausu kabučių rašymo klaidų, kabutės dažniausiai rašomos nelietuviškos.

Rašiniuose daugiausia rasta balsių ir dvibalsių rašybos klaidų: ilgųjų ir trumpųjų balsių, balsių ir dvibalsių, balsių *e* ir *ė* painiojimo atvejų, rečiau klystama rašant *e* ir *ia* žodžių galūnėse ar po priebalsės *j*. Mažiau rasta nosinių balsių rašybos klaidų, kurių didžiąją dalį sudaro nosinių balsių rašybos klaidos galūnėse, daug rečiau žodžių šaknyse ar priešdėliuose. Kaip ir tinklaraščiuose, rašiniuose rasta sunkiau paaiškinamų nosinių raidžių rašymo klaidų

(<...> *šiais laikais męs žengiame žingsnį atgal* <...>). Kita rašybos klaidų grupė – žodžių rašymas kartu ir atskirai. Daugiausia klaidų daroma rašant neiginį *ne*, dalelytes, vieno žodžio reikšmę turinčias samplaikas. Rašiniuose daug kūriniių pavadinimiių, todėl pasitaikė ir didžiųjų raidžių rašybos klaidų. Dažniausiai klystama rašant pavadinimus, tikrinius žodžius. Palyginti nedaug priebalsiųjų rašybos klaidų. Daugiausia jų daroma ten, kur supanašėję priebalsiai. Dar viena rašybos klaidų grupė – taškų nerašymas ant *i* (rečiau ant *j*), paukštelių nerašymas ant *č, š, ž*. Buvo rašinių, kur beveik visos raidės rašomos be diakritinių ženklų.

Šis tyrimas rodo, kad daugeliui mokinių rašyba kelia sunkumų. Mokiniai ne visada moka taisyklingai parašyti atskirus žodžius, kartais nesugeba sistemingai taikyti taisyklių. Tų sunkumų, matyt, kyla dėl įvairių priežasčių: dėl taisyklių ir jų išimčių gausos, dėl rašybos mokymo spragų, dėl informacinių technologijų sukeliamų sunkumų ir t. t.

Džiugina tai, kad savo noru mokinių kuriamuose tekstuose, tinklaraščiuose klaidų nėra daugiau nei baigiamuosiuose rašiniuose, kur mokiniai yra vertinami. Žinoma, galima manyti, kad rašydami elektroninius tekstus mokiniai juos tikrina įvairiomis rašybos tikrintuvų programomis, tačiau tai taip pat rodo jų sąmoningą požiūrį į bendrinę kalbą ir atsakomybę už viešai publikuojamus tekstus.

VIEŠOJO KALBĖJIMO ĮSKAITA AR KREIVŲ VEIDRODŽIŲ KARALYSTĖ

Kiekvieną pavasarį baigiamųjų klasių mokiniai laiko vadinamąją viešojo kalbėjimo įskaitą. Ši įskaita yra privaloma mokiniams, baigiantiems pagrindinio ugdymo lietuvių kalbos ir literatūros programą (t. y. dešimtokams), ir mokiniams, baigiantiems vidurinio ugdymo lietuvių kalbos ir literatūros programą (t. y. dvyliktokams). Laikantis patvirtintos tvarkos, kalbėjimo įskaitų temos skelbiamos ne vėliau kaip prieš du mėnesius iki įskaitos pradžios.

Padėtis, kai mokiniai gali iš anksto pasirinkti konkrečią temą, vertinama įvairiai. Mokiniais patogu ir naudinga turėti daug laiko įskaitai pasirengti. Kita vertus, galimybė gerokai prieš įskaitą pasirinkti konkrečią temą iš jau suformuluotų temų sąrašo skatina abejotino sąžiningumo verslo plėtrą. Tas verslas – iš anksto parengtų įskaitos kalbų prekyba. Paskelbus įskaitos temas internete akivaizdžiai pagausėja skelbimų, kuriuose siūloma pirkti jau parengtas kalbas. Kalbų pardavėjai skelbiasi pavieniui ir grupėmis, buriasi socialiniuose tinkluose. Beveik tradiciškai kiekvieną pavasarį, suaktyvėjus kalbų pardavėjams, žiniasklaidoje imama abejoti šio verslo teisėtumu, kritikuoti pardavėjų siūlomų kalbų kokybę, svarstyti, ar dabartinė viešojo kalbėjimo įskaitų tvarka nenuvertina lietuvių kalbos ir literatūros kaip dėstomųjų dalykų, ar nežlugdo lituanistinio ir kultūrinio ugdymo.

Norint geriau suvokti viešojo kalbėjimo įskaitų tvarkos ypatumus ir sužinoti mokinių nuomonę apie šią įskaitą, 2015 m. pavasarį surengta anoniminė 10–12 klasių mokinių apklausa. Ją atliko Lietuvių kalbos draugija su savanoriais talkininkais (LEU ir VU dėstytojais, mokytojais, savivaldybių darbuotojais). Apklausta 2 717 mokinių, lankančių mokyklą lietuvių dėstomąja kalba. Anketos platintos didžiuosiuose miestuose, rajonų centruose, miesteliuose. Mokinių prašyta atsakyti į septynis klausimus. Vienas iš svarbiausių apklausos tikslų buvo sužinoti, kaip mokiniai vertina iš anksto parengtų įskaitos kalbų prekybą. Paaiškėjo, kad 40,15 proc. apklausoje dalyvavusių mokinių tokią prekybą laiko legaliu verslu. 42,22 proc. apklaustų mokinių mano, kad toks verslas yra nelegalus, o 17,63 proc. teigia neturį nuomonės. Apklausos rezultatai patvirtino hipotezę, kad įskaitos kalbų prekybą labiau linkę pateisinti aukštesniųjų klasių mokiniai. Legaliu verslu ją laiko 34,48 proc. dešimtokų, 39,77 proc. vienuoliktokų ir 44,8 proc. dvyliktokų. Tarp dvyliktokų mažiausia mokinių, laikančių tokią prekybą nelegaliu verslu (40,66 proc., plg. 45,20 proc. dešimtokų ir 41,57 proc. vienuoliktokų).

Pranešime smulkiau nagrinėjami šios apklausos rezultatai, mėginama nustatyti, ar esama ryšio tarp požiūrio į kalbos įskaitų prekybą ir mokinių pažangumo, jų gyvenamosios vietos ir kitų veiksnių.

Remiantis pardavėjų siūlomų viešojo kalbėjimo įskaitos kalbų anotacijomis mėginama apibūdinti, koks galimo pirkėjo įvaizdis ir viešojo kalbėjimo įskaitos supratimas yra susiklostęs šioje rinkoje. Keliamas klausimas, ar dabartinė viešojo kalbėjimo įskaitos organizavimo ir vertinimo tvarka padeda ugdyti mokinių kalbines, kultūrinės ir vertybines nuostatas.

KOKIŲ MOKINIŲ UGDO LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS BRANDOS EGZAMINAS?

Pranešime trumpai pristatoma lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino (toliau – LKL VBE) užduočių raida nepriklausomoje Lietuvoje; dabartinės užduotys ir jų vertinimas (ekspertų išvados); svarbesnės, apibendrintos viešų diskusijų apie LKL VBE trūkumus mintys. Svarstoma, kokią vietą egzaminas užima lietuvių kalbos ir literatūros mokymosi procese; kokių reakcijų sulaukia jo pokyčiai; kokią įtaką egzamino užduotis ir nuomonės apie ją gali turėti mokinių, o ir apskritai visuomenės, požiūriui į kalbą ir literatūrą.

Daroma prielaida, kad VBE užima per didelį vaidmenį ugdymo(si) procese – mokiniai skatinami ne *ugdytis kaip kūrybiškos, laisvos, kritiškos asmenybės* (kas deklaruojama ugdymo programose, įvairiuose švietimo nuostatuose), o kuo kruopščiau pasirengti egzaminui. Pedagogai teigia, kad didelę dalį laiko skiria pasirengti VBE, mokiniai (ne)tyčia išmoksta „universalijų“ rašinio struktūros, įžangos, turinio šablonų, o egzamino rašinyje vengia plataus žodyno ar originalesnių, individualesnių – „keliančių pavojų“ galutiniam vertinimui – minčių. Noras griežtinti vertinimo normas, taip esą padėti gerinti suprastėjusių mokinių raštingumą, interpretuojamas kaip ne pats veiksmingiausias metodas, kai pirmiausia demonstruojama politinė galia (pasak Michelio Foucault'o, dėmesį nukreipianti į tuos, kuriuos pažaboja – vertinamuosius – ir leidžianti disciplinarinei valdžiai likti nematomai), o ne mezgamas dialogas tarp švietimo institucijų, mokytojų ir visuomenės.

Keliamas klausimas, ar, atsižvelgiant į VBE organizavimą ir vertinimą lydinčias problemas, nevertėtų iš naujo apsvarstyti (pasitelkus ir kitų šalių patirtį, pavyzdžiui, Suomijos) šiam egzaminui mokymo(si) procese tenkančią reikšmę ir imtis naujų, atsakingų ir motyvuotų sprendimų.

APIE AUTORIUŠ

KĘSTUTIS BREDELIS – Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros lektorius;
el. p. kestutis.b@mail.lt

KAZIMIERAS GARŠVA – dr., Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų
centro vyriausiasis mokslo darbuotojas; el. p. kgarsva@takas.lt

GINTAUTAS GRIGAS – dr., Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos instituto
asocijuotas mokslo darbuotojas; el. p. gintautas.grigas@mii.vu.lt

AURELIJA GRITĖNIENĖ – dr., Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos tyrimų centro
vyresnioji mokslo darbuotoja; el. p. aurelija.genelyte@gmail.com

TATJANA JEVSIKOVA – dr., Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos instituto
mokslo darbuotoja; el. p. tatjana.jevsikova@mii.vu.lt

AKVILĖ JOVAIŠIENĖ – Vilniaus universiteto magistrantė;
el. p. a.girdzijauskaite@gmail.com

LAIMA KALĖDIENĖ – prof. dr., Lietuvių kalbos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja;
el. p. kaledienei@gmail.com

REGINA KOŽENIAUSKIENĖ – prof. habil. dr., Vilniaus universiteto profesorė;
el. p. regina.kozeniauskiene@flf.vu.lt

SOLVITA LABANAUSKIENĖ – Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos tyrimų centro
jaunesnioji mokslo darbuotoja; el. p. solvita.labanauskiene@lki.lt

RITA MILIŪNAITĖ – dr. Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos tyrimų centro vadovė,
vyriausioji mokslo darbuotoja; el. p. ritam@lki.lt

ZITA NAUCKŪNAITĖ – doc. dr., Lietuvos edukologijos universiteto Lietuvių kalbos
ir literatūros didaktikos katedros docentė; el. p. zita.nauckunaite@gmail.com

DZINTRA ŠULCĖ – doc. dr., Liepojos universiteto docentė; el. p. dz.sulce@tvnet.lv

RITA URNĖŽIŪTĖ – Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro „Gimtosios kalbos“ žurnalo
redakcinės grupės vedėja, vyr. redaktorė; el. p. urneziute@gmail.com

AURELIJA TAMULIONIENĖ – dr., Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos tyrimų
centro mokslo darbuotoja; el. p. a.tamulioniene@lki.lt

SAULIUS VASILIAUSKAS – Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos tyrimų centro
jaunesnysis mokslo darbuotojas; el. p. lituansitasirgizmogus@gmail.com